

Les puntuacions possibles

Aquest article tracta de les intervencions dels assessors lingüístics en la puntuació dels textos que revisen. En primer lloc, s'hi apunten alguns criteris per intervenir en els textos d'una manera adequada, que tenen relació amb l'ordre en què apareixen els diversos elements d'una oració i amb la distinció entre complements nominals especificatius i explicatius. En segon lloc, s'hi recullen algunes reflexions sobre les diverses maneres de revisar la puntuació segons el context comunicatiu en què es produeix el text.

Introducció¹

L'origen d'aquestes reflexions són les conferències que van pronunciar Joan Solà a Barcelona i Josep M. Pujol a Girona, Lleida i Tarragona durant la tardor del 1997, i els seminaris amb assessors lingüístics de tot Catalunya que els autors vam coordinar posteriorment.

Partim de dues constatacions: d'una banda, que els correctors tenim tendència a intervenir més del compte en la puntuació dels textos que revisem; i de l'altra, que hi ha aspectes relacionats amb aquesta qüestió que els manuals potser no consideren gaire importants i que en canvi provoquen continus maldecaps a qui es dedica a revisar els textos dels altres.

S'ha dit moltes vegades que la puntuació és un art que no admet regles gaire estrictes i que depèn, bàsicament, de l'estil i els gustos de qui escriu. Si això fos totalment cert, poca cosa tindríem a dir-hi les persones que ens dediquem a revisar els usos lingüístics d'uns textos que no són nostres. Però també s'ha dit que les tries estilístiques estan regulades per uns principis que són comuns a la majoria de les persones que escriuen i de les institucions que editen textos. Aquests principis han estat recollits recentment, per al català, en dues obres que són eines de referència bàsiques per a totes les persones que treballen, d'una manera o altra, amb la llengua: el *Tractat de puntuació* (1989) de Joan Solà i Josep M. Pujol, la tercera i darrera edició del qual, molt ampliada, ha estat inclosa a l'*Ortotipografia*, dels mateixos autors (1995), i el *Manual d'estil. La redacció i l'edició de textos*, de Josep M. Mestres, Joan Costa, Mireia Oliva i Ricard Fité (1995). Amb aquestes obres, els assessors i assessores podem resoldre la gran majoria dels dubtes que ens trobem en la feina diària.

L'objectiu d'aquest article no és ni de bon tros repetir o plagiar, d'una manera més o menys afortunada, el que diuen aquestes dues obres, que tothom té al seu abast. Més aviat, després de les diverses edicions del seminari, ens ha semblat que hi podríem recollir algun punt de reflexió que fos interessant per al col·lectiu d'assessors lingüístics. La nostra intenció és, a la primera part, recollir alguns dels punts en què hem notat més confusió i, a la segona, fer unes reflexions sobre la possibilitat d'intervenció dels correctors atenent a la diferència de textos, d'autors, de situacions, etc. I ho farem amb la intenció de contribuir a fer entendre que el bon professional només esmena allò que ha d'esmenar.

La revisió d'un text escrit implica la intervenció en un text redactat per una altra persona. En conseqüència —i això valdria per a qualsevol tipus d'intervenció (ortogràfica, gramatical, textual, de coherència, etc.)—, el corrector ha de prescindir de la manera com l'hauria escrit ell, i n'ha de modificar només aquells aspectes en què no s'adequa a les característiques que hauria de tenir, d'acord amb la situació comunicativa de què forma part, pel que fa als usos gramaticals, la tria del lèxic, les convencions gràfiques, la disposició, etc.

Paradoxalment, en canvi, sembla que la tendència a un excés d'intervencionisme es dona d'una manera especial en els aspectes en què el corrector se sent més insegur. La puntuació, per la poca atenció que ha rebut en la formació lingüística del conjunt de la població —i els lingüistes no en som una excepció—, és un dels candidats amb més possibilitats de ser un d'aquests aspectes.

Per aquest motiu, l'exposició que segueix se centra en dos dels aspectes en què hem observat més dubtes, i per tant també més intervencions inadequades (per acció, i en algun cas també per omissió): com afecta l'ordre dels elements la puntuació d'una oració (apartat *L'ordre dels elements*) i quines característiques tenen els complements del nom especificatius i explicatius que ens puguin ajudar a identificar-los ràpidament i, per tant, a valorar si estan ben o mal puntuats (apartat *Complements especificatius i explicatius*).

L'ordre dels elements

En relació amb l'ordre en què apareixen els elements dins l'oració, només volem cridar l'atenció sobre la puntuació que hi correspon, d'acord amb l'explicació teòrica que en fan les obres de referència. Per aquest motiu, esperem no haver-ne fet una simplificació excessiva, i en tot cas remetem els lectors a aquestes obres, que en parlen d'una manera més detallada.

a) L'estadi més neutre

En oracions on els diversos elements apareixen en l'ordre més habitual en català,² formades per sintagmes curts i no especialment complexos, recordarem —tot i que semblarà certament obvi a la gran majoria dels nostres lectors— que no hi pot haver coma entre el subjecte i el verb (1), ni entre el verb i un complement regit, sigui del tipus que sigui (2), ni entre dos complements regits (3).

(1) L'única solució_o és deixar-ho per a l'any vinent.

(2a) És important remarcar_o que s'ha d'adoptar el criteri més adequat en cada cas.

(2b) Heu d'adreçar-vos_o a l'organisme responsable.

(3a) Van deixar els llibres_o en un prestatge buit.

(3b) Portarem una nina_o a la filla gran.

De la mateixa manera, també recordarem que els anomenats complements marc i els circumstancials, que poden aparèixer al començament de l'oració, al final o entremig de determinats sintagmes, no han d'anar necessàriament delimitats per comes quan l'oració és neutra des del punt de vista expressiu. Així, en els exemples de (4) l'absència de coma es correspon amb l'estadi més neutre, menys marcat, de l'expressió. Si qui ha escrit el text no els ha volgut donar cap èmfasi ni cap matís expressiu, no és pas el corrector qui ho ha de fer.

(4a) Demà al matí ho vindran a buscar.

(4b) Us parlaré breument de Salvador Dalí.

(4c) Portarem el cotxe si ens ho demanen.

L'aparició d'una coma donaria a aquestes mateixes frases matisos diversos, que, ho repetim, només correspon decidir a qui escriu.

(5a) Demà al matí, ho vindran a buscar. [*i no avui*]

(5b) Us parlaré, breument, de Salvador Dalí. [*però només breument, no us espanteu*]

(5c) Portarem el cotxe, si ens ho demanen. [*i només en aquest cas, que consti*]

La llargada, la complexitat, la possible interpretació com a incisos³ d'aquests elements i probablement també altres factors, fan possible, i moltes vegades fins i tot convenient, l'aparició de la coma. Per això, la intervenció del corrector pot estar-hi justificada, segons el registre del text (vegeu l'apartat *Intervencions segons el context comunicatiu*), la possibilitat d'ambigüitat en una primera lectura, etc.

(6a) Demà al matí a primera hora, és molt probable que ho vinguin a buscar.

(6b) Us parlaré, tan breument com em sigui possible, de Salvador Dalí.

(6c) Portarem el cotxe nou per aquells camins plens de bonys, si ens ho demana l'avi.

b) Focalitzacions

Focalitzem una part de l'oració quan volem destacar que l'afirmació o la interrogació es refereix a aquell element. En les focalitzacions no hi ha mai duplicació pronominal i l'element destacat va separat per una coma de la resta de l'oració. Aquest recurs és, no cal dir-ho, més propi dels textos expressius que no pas dels merament expositius, i normalment sembla que no és motiu de dubte entre els assessors i assessores.

(7a) Tres quilos, els han tocat.

(7b) La Pilar, vindrà.

(7c) A l'Albert, portarem bombons.

(7d) En ta mare, has de pensar.

(7e) A la platja, volem anar.

(7f) «No puc estar-hi d'acord», va dir el jugador.

A (7b) podem veure com un subjecte focalitzat —realment focalitzat, en una oració expressiva— és dels que admeten una coma que els separa del predicat.

c) Tematitzacions a la dreta

Tematitzem una part de l'oració quan volem remarcar especialment que la donem per sabuda. Quan ho fem desplaçant l'element corresponent a la dreta de l'oració, hi ha sempre duplicació pronominal quan es tracta d'un complement fort, i l'element tematitzat va separat per una coma de la resta de l'oració (8a-c). A vegades fins i tot podem tenir més d'un element desplaçat (8d). Hem constatat que és freqüent que tant qui escriu com qui corregeix no posi aquesta coma, que les obres de referència donen com a clara i indiscutible.

(8a) No ho sé, si voldran venir.

(8b) No en som prou conscients, del valor que té el llenguatge.

(8c) Es tracta de saber què n'hem de fer, de tot el que trobarem.

(8d) Ni els en parlis, a les nenes, de no sortir en tot el dia.

d) Complements a l'esquerra de l'oració

A l'hora de plantejar-nos si aquesta mena de complements —evidentment en queden exceptuats els focalitzats, que hem vist més amunt— s'han de separar

amb coma o no de la resta de l'oració, les obres de referència ens indiquen que no és rellevant fer una distinció entre complements forts i circumstancials, ni tampoc entre complements desplaçats i complements que ja apareixen d'entrada a l'esquerra de l'oració, i també ens diuen que no sempre és fàcil saber si hi ha voluntat tematitzadora o no. En tots aquests casos, la solució més neutra és no posar-hi coma.

- (9a) L'incendi l'ha provocat un curtcircuit.
- (9b) De tot això en podem extreure unes quantes conclusions.
- (9c) Al Pirineu (hi) plou més que al Montsant.⁴
- (9d) El 1939 va començar la Segona Guerra Mundial.

En canvi, aquests complements poden portar coma —i cal valorar-ho en cada cas— quan oralment hi hauria una inflexió perquè l'element considerat ha esdevingut complex per una raó o altra. Una d'aquestes raons pot ser la llargada.

- (10) A l'acte de presentació de la nova col·lecció publicada per la nostra editorial, hi participaran els autors dels tres primers números.

I una altra raó pot ser la complexitat que adquireix el conjunt: per exemple, quan l'element de l'esquerra conté una enumeració (11a), quan hi ha un altre verb entre un complement fort i el seu verb (11b) o quan hi ha més d'un element, desplaçat o no (11c).

- (11a) Dels documents presentats, de les proves efectuades i de les declaracions dels testimonis, en podem extreure algunes conclusions.
- (11b) Dels documents presentats, potser se'n podrien arribar a extreure algunes conclusions.
- (11c) De les declaracions dels testimonis, a la classe d'avui no en parlarem.

Complements especificatius i explicatius

Els conceptes d'especificació i explicació acostumen a aparèixer a les gramàtiques i els llibres de text dins del capítol dedicat als pronoms o les oracions de relatiu. Un cop d'ull ràpid a algunes d'aquestes obres ja ens fa adonar, de tota manera, que s'hi acostuma a fer una referència curta i superficial. *L'Ortotipografia* i el *Manual d'estil* s'hi refereixen amb una mica més de detall en els capítols que dediquen a la puntuació, però tampoc hi trobem gaires criteris que ajudin a identificar-los en una oració concreta. Potser per tot això, a les diverses edicions del seminari aquest ha estat un dels aspectes a què hem hagut de dedicar més atenció. I també per aquest motiu, a continuació intentarem oferir algunes de les pistes que vam anar trobant per veure les diferències entre els uns i els altres.

La distinció entre complements del nom especificatius i explicatius és de tipus semàntic, i no afecta només les oracions de relatiu, sinó també els altres complements del nom: aposicions, sintagmes adjectius i sintagmes preposicionals. A més, el caràcter especificatiu o explicatiu d'un complement del nom depèn de diversos factors, tots relacionats amb el grau de determinació del nucli nominal que complementa: el significat intrínsec del nom (els noms propis, per exemple, són, en principi, determinats), els tipus de determinant que porta i la situació del sintagma en el text.⁵ Així, en el grup d'exemples següent tenim diversos complements especificatius, que permeten delimitar un sintagma nominal genèric i van sense comes:

- (12a) Els estudiants_o *que no aprovin_o* s'hauran de tornar a examinar.
- (12b) El senador socialista_o *Josep Maria Sala_o* ha ingressat a la presó.
- (12c) Els llibres_o *més gruixuts_o* no hi cabran.
- (12d) Les revistes_o *de publicació setmanal_o* seran descartades.

En canvi, en aquest altre grup d'exemples tenim diversos complements explicatius, que donen informació addicional sobre un nucli nominal ja especificat i van entre comes.

- (13a) Els estudiants del grup A, *que / els quals no han aprovat*, s'hauran de tornar a examinar.
- (13b) Josep-Lluís Carod-Rovira, *secretari general d'ERC*, ha presidit l'acte.
- (13c) Les gramàtiques hi cabran; els diccionaris, *més gruixuts*, no.
- (13d) La revista *El Temps*, *de publicació setmanal*, s'edita al País Valencià.

Tot seguit (a-g) exposarem alguns criteris que poden ajudar a identificar ràpidament un complement del nom com a especificatiu o com a explicatiu, i per tant a valorar si una determinada puntuació és adequada o no. Alguns, com veurem, són de tipus sintàctic i d'altres, més aviat de tipus semàntic i pragmàtic. En aquests últims casos, doncs, el coneixement que tindrem del tema del text i de la situació comunicativa en què s'inscriu seran uns factors que intervindran decisivament en la interpretació. Com veurem a la segona part d'aquest article, si el corrector coneix poc el tema del text farà bé de ser molt prudent a l'hora de fer interpretacions que el portarien a canviar-ne la puntuació. I acabem aquest subapartat fent referència a un parell de casos concrets en què hem detectat dubtes o puntuacions inadequades (h-i).

a) El relatiu fort

El relatiu fort només pot aparèixer sense preposició introduint oracions explicatives, no pas especificatives.

- (14a) Els candidats de menys de 18 anys, *els quals no tenen el carnet de conduir*, tenen poques possibilitats de ser elegits.
- (14b) *Els candidats *els quals no tinguin el carnet de conduir* tenen poques possibilitats de ser elegits.
- (14c) Els candidats als quals ens hem referit abans tenen poques possibilitats de ser elegits.

b) Indicatiu i subjuntiu

La presència d'un verb en subjuntiu dins d'una oració de relatiu fa que només la puguem interpretar com a especificativa (15a). Però quan el verb de la relativa va en indicatiu, la subordinada a vegades és especificativa (15b) i a vegades explicativa (15c).

- (15a) Els candidats *que no tinguin el carnet de conduir* tenen poques possibilitats de ser elegits.
- (15b) Els candidats *que no tenen el carnet de conduir* tenen poques possibilitats de ser elegits.
- (15c) Els candidats de menys de 18 anys, *que no tenen el carnet de conduir*, tenen poques possibilitats de ser elegits.

c) Les fórmules cosa que, la qual cosa i altres construccions equivalents

Les fórmules *cosa que*, *la qual cosa* i altres construccions equivalents introdueixen

xen oracions de relatiu que afecten tota una oració. Són sempre explicatives, i per tant porten coma.

- (16a) La festa ha estat un èxit, cosa que ens omple de satisfacció.
- (16b) La festa ha estat un èxit, la qual cosa ens omple de satisfacció.
- (16c) La festa ha estat un èxit, i això ens omple de satisfacció.
- (16d) La festa ha estat un èxit, fet que ens omple de satisfacció.

d) La progressió en la determinació

Moltes vegades, un element nominal genèric, indefinit, etc., és especificat la primera vegada que apareix en un text, i a partir d'aquell moment ja porta complements que són explicatius.⁶

- (17) M'he comprat una tenda *que té capacitat per a sis persones. La tenda, de color blau*, passarà una prova de foc durant la travessa que farem aquest estiu.

Aquest cas és anàleg, pel que fa a la determinació, al següent:

- (18) M'he comprat *una* tenda i l'he plantada al mig del bosc.

e) L'antecedent indeterminat

Els complements d'un nom indeterminat admeten ben sovint tant una interpretació especificativa com una d'explicativa, i el corrector no hi haurà, doncs, d'intervenir.

- (19a) Aquells éssers fantasmagòrics només són figures imaginàries(,) sortides dels malsons del moribund.
- (19b) El territori de Grècia també comprèn un bon nombre d'illes(,) situades tot al voltant de l'àrea continental.
- (19c) Vivien una vida bohèmia(,) que els permetia conèixer persones de món, clergues rebels i pensadors laics, poetes embogits i dones belles.

Altres vegades, però, una de les dues interpretacions és més versemblant (20a i 20b) o, simplement, l'única possible (20c i 20d).

- (20a) M'he comprat tres novel·les, que són d'autors novells.
- (20b) Vam veure un arbre, que tenia la soca molt gruixuda.
- (20c) Al delta del Llobregat s'hi poden veure unes papallones, de colors llampanants i hàbits nocturns.
- (20d) No fou un procés molt llarg, en què a poc a poc observes la transformació del paisatge, sinó un canvi sobtat.

f) Els noms propis

A l'hora d'aplicar la norma general, un cas que sovint provoca dubtes és el de les aposicions amb noms propis. Quan està formada per un nom propi, una aposició és especificativa si complementa un nom que és, en el lloc i el moment en què se situa el text, genèric, indefinit o de referència múltiple.

- (21a) La farmacèutica Maria Àngels Feliu va protagonitzar un dels segrestos més llargs que recordem.
- (21b) El dirigent d'Iniciativa per Catalunya Joan Saura va respondre tot seguit a les preguntes que li formulaven els periodistes.

En canvi, una aposició formada per un nom propi és explicativa quan l'emis-

sor i els destinataris consideren únic, en el lloc i el moment on se situa el text, el referent designat pel nom complementat.⁷

- (22a) Durant els actes de celebració de l'aniversari de la Revolució cubana, el president, Fidel Castro, es va referir diverses vegades al bloqueig econòmic dels Estats Units.
- (22b) El conseller d'Interior basc, Juan María Atutxa, creu que les crítiques a l'Ertzaintza són injustificades.
- (22c) Barcelona tindrà més equipaments escolars el curs vinent. Aquesta setmana l'alcalde, Joan Clos, ha inaugurat tres escoles d'ensenyament infantil i primari.

Quan el nom complementat és un nom propi únic en el lloc i el moment en què se situa el text, l'aposició, òbviament, també és explicativa.

- (23a) A Cervera, la capital de la Segarra, és on hi ha hagut les nevades més intenses.
- (23b) Jordi Pujol, president de la Generalitat de Catalunya, va ser rebut ahir pels empresaris del sector de l'oli.
- (23c) Joan Oró, un dels científics catalans de més prestigi internacional, ha col·laborat en diversos programes d'investigació de la NASA.

Només en el cas que tinguem un nom propi que s'ha indeterminat mitjançant un article podrà anar acompanyat d'un complement de nom especificatiu.

- (24a) Volen visitar la Catalunya *interior*.
- (24b) El nostre partit defensa una Catalunya *justa, lliure i democràtica*.

g) Les dates amb referència al dia de la setmana

Un cas en què trobem força vacil·lacions, tant a l'hora d'escriure com de revisar textos —tot i que la teoria, aparentment, és clara—, és el de les expressions temporals que tenen l'estructura «dia de la setmana + data concreta». Hi podem distingir dos usos diferents des dels punts de vista sintàctic, semàntic i discursiu, que haurem de puntuar de maneres també diferents.

En primer lloc, tenim la referència a un dia de la setmana immediatament anterior o posterior al dia en què s'emet l'enunciat. En aquest cas, com se sap, el dia de la setmana no va precedit d'article i està perfectament delimitat en el temps. La data concreta, doncs, és una aposició explicativa i ha d'anar delimitada entre comes.

- (25a) El dinar de Nadal serà dilluns, 21 de desembre. [*text escrit, per exemple, el dijous 17*]
- (25b) El concert de Bruce Springsteen programat per a divendres, 14 d'agost, s'ha suspès. [*notícia apareguda, per exemple, el dimarts 11*]

En segon lloc, hi ha la referència a qualsevol dia de qualsevol setmana més enllà de la immediatament anterior o posterior a la del dia en què s'emet l'enunciat. En aquest cas, com també és sabut, el dia de la setmana va precedit d'article i té un valor nominal genèric. La data concreta compleix aquí una funció especificativa i, per tant, no pot anar delimitada per comes.⁸

- (26a) El dinar de Nadal serà el dilluns, 21 de desembre. [*text escrit abans del dilluns 14*]
- (26b) El concert de Bruce Springsteen programat per al divendres, 14 d'agost, s'ha suspès. [*notícia apareguda abans del divendres 7*]

L'Ortotipografia ja es fa ressò del desgavell que trobem en la puntuació d'aquests temporals.⁹ Nosaltres creiem que aquest desgavell té una relació molt estreta amb l'omissió de l'article, per ultracorrecció, en el segon dels casos comentats.

h) Comparacions

En les oracions comparatives dels exemples següents, els termes de la comparació varien, i el sentit global de l'oració també, segons que hi aparegui una coma o no.

- (27a) L'Anna està morena com la seva mare.
- (27b) L'Anna està morena, com la seva mare.
- (27c) Ha fet la feina com havia promès.
- (27d) Ha fet la feina, com havia promès.

La inserció de la coma permet marcar-hi que l'element que la segueix afecta tota l'oració que la precedeix, i no només l'element que la precedeix immediatament. Així, a (27a) l'Anna i la seva mare estan igual de morenes; a (27b), en canvi, no estan necessàriament igual de morenes. A (27c) ens referim a la manera de fer la feina i a (27d), al fet de fer-la. En general, doncs, només l'autor sap quina de les dues interpretacions vol donar a la frase, i el més recomanable serà no intervenir-hi.

i) La proximitat d'altres comes

Finalment, volem referir-nos a un cas que és especialment freqüent, tant en qui escriu com en qui revisa textos: l'omissió de la coma que precedeix una oració de relatiu explicativa quan dins d'aquesta relativa hi ha de seguida una altra coma:

- (28a) Un cas especial és el secretari general de la Presidència, que, si bé té rang de secretari general, actua com un conseller.
- (28b) El Barça i el Reial Madrid es van enfrontar ahir al Camp Nou, on, malgrat les dificultats que va tenir a la primera part, l'equip blaugrana va acabar guanyant per tres gols a zero.
- (28c) En Pau va obrir el diari, que, a propòsit de la mort d'en Puig, recordava que aquest últim havia participat en un atracament.

Fins ara hem vist certs punts en què el corrector dubta quan s'encara a la correcció de la puntuació d'un text. I ho hem fet tal com és tradicional: considerant el text des de la perspectiva de la gramàtica. Però hi ha uns aspectes que en els seminaris han anat apareixent amb molta freqüència, i que ens sembla que podem agrupar sota el concepte de «determinants contextuais». Ens referim a consideracions que els assessors i assessores fan explícites amb expressions com: «però això depèn del tipus de text, ¿no?», o bé «sí, però si l'autor en sap, jo no l'hi tocaria», o encara «d'acord, però en un text de tanta difusió jo evitaria aquesta puntuació tan forçada». La bibliografia fa referències indirectes a aquests aspectes, però sense sistematitzar-los (potser perquè és impossible o inútil fer-ho). Però pot ser interessant reflexionar-hi, sempre insistint que limitem l'atenció a la intervenció d'un corrector en un text i que deixem de banda, per tant, els aspectes propis de l'acte creatiu de l'escriptura. És a dir, no parlem de què es pot fer amb la puntuació, sinó de què podem deixar que altres facin (o deixin de fer) amb la puntuació.

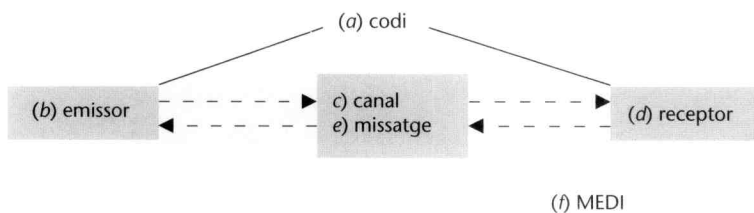
**Intervencions
segons el context
comunicatiu**

El context comunicatiu

Intentem resumir amb aquesta expressió tots els aspectes que es podrien definir amb moltes altres etiquetes: *registre, intenció, voluntat expressiva, autoria, difusió*, etc. Entenem que les intervencions de l'assessor o assessora en aspectes de puntuació no poden ser les mateixes quan treballa amb el text de la conferència inaugural d'un curs universitari que quan revisa el text de l'adaptació dels Pastorets que fan al casal del barri. No pot tenir la mateixa actitud davant el conte literari que en tal ha presentat a un concurs que davant el text del tríptic que defineix les bases del mateix concurs. I, per descomptat, no té cap dret a aplicar criteris propis de la seva empresa, del seu llibre d'estil, a textos signats per particulars o per altres empreses. Això, que potser sembla evident, no sempre és tingut en compte (entre altres coses perquè les 'normes' de puntuació que ens hem après no hi fan referència, o també perquè les presses, el costum, la tendència a intervenir més del compte a què ens referiem al començament..., ens fan aplicar una mecànica de la correcció —una 'mecànica liquidatòria', perquè *liquida, extermina*, qualsevol matís— que, molt sovint, ens fa passar bou per bèstia grossa). Tot seguit mirarem d'identificar quins factors intervenen en això que anomenem el context comunicatiu i intentarem exemplificar quina mena d'intervenció ens sembla més o menys justificable en cada cas.

Factors que intervenen en el context comunicatiu i nivells d'intervenció

Els elements que intervenen en la comunicació, segons l'esquema clàssic de Jakobson, són els següents:¹⁰

a) Codi

Aquest és l'aspecte que, com dèiem abans, tradicionalment es considera més rellevant. Les orientacions teòriques sobre la puntuació que recullen els manuals s'adrecen gairebé sempre a qüestions que podem relacionar amb el codi, és a dir, amb l'instrument amb què ens comuniquem, amb la llengua. Ara, doncs, no cal que ens n'ocupem més, perquè ja ens hi hem referit fins ara i ja en parlen les obres de referència.

b) Emissor

Vet aquí un element clau: les característiques de l'autor, de l'emissor del text, condicionen absolutament les possibilitats d'intervenció del corrector. En els seminaris vam arribar a formulacions com la següent, que cal entendre com una generalització potser no sempre afortunada, però sí més no ben intencionada. Dèiem que «com més autor, menys corrector (o *millor* corrector)»; és a dir: el relleu que pren, té o vol tenir l'autor determina que el corrector hagi de 'deixar passar' o no certes llicències. Amb exemples: quan un col·laborador de les pàgines d'opinió del diari (que signa amb nom i cognom), escriu un fragment com

el següent, probablement tothom estarà d'acord que la puntuació és com a mínim discutible, però la correcció que hi podem fer —que hi hauríem de fer— ha de ser mínima. Vegeu la nostra proposta a (29b): insistim que, si es tractés d'una qüestió de gust, encara trobaríem un parell o tres de versions 'millors'.

(29a) Les enquestes de victimització estudien en especial la delinqüència fàcilment reconeguda pels ciutadans, la convencional, els fets contra les persones, contra el domicili, contra els vehicles, etc., però això no obstant hi ha una altra delinqüència que tot i afectar socialment un nombre més gran de ciutadans no és tan present en la percepció de la gent i a aquesta delinqüència no tan fàcilment identificable és a la que em vull referir en aquest article.

(29b) Les enquestes [...] en la percepció de la gent, i a aquesta delinqüència no tan fàcilment identificable és a la que em vull referir en aquest article.

Conten que Salvador Espriu s'indignava especialment quan el corrector li esmenava la puntuació, i que en una ocasió va omplir tot el dors d'una pàgina amb aquella lletra seva tan menuda amb arguments per defensar una coma que el corrector li havia tret, i que l'últim argument era demolidor: «L'autor, senyor meu, és qui més en sap, del seu text.»

Lamentablement, deuen estar pensant la majoria dels nostres lectors, nosaltres no solem corregir textos d'autors com Espriu. Tot sovint corregim textos amb força problemes de tota mena; però compte: per més dolent que sigui, el text és de l'autor, i en allò que puguem, li hem de respectar el gust. De tota manera, com ens feia notar Josep M. Pujol: «Hi ha autors de debò importants que no saben puntuar o que són distrets o negligents, i en aquest cas, per més autors que siguin no tenen autoritat. És sempre el text concret el que s'ha de guanyar el respecte del corrector. Hi ha tants autors que no saben puntuar adequadament els seus propis escrits com correctors que no saben contenir-se.»

Una altra formulació que el seminari inspirà fou: «Quan l'autor té dues o més possibilitats, el corrector no en té cap.» És a dir: si hi ha dues opcions igualment vàlides i adequades al text i al context, la que hagi triat l'autor és la bona. Posem un altre exemple. Algú escriu una frase com la següent:

(30a) Entre la població catalana, el 33% afirma que només hi mira [a la televisió] els informatius, el 25% les pel·lícules, el 16% els programes d'entreteniment i només el 13% reconeix que veu les telenovel·les: això no em lliga amb les dades dels índexs d'audiència.

Un corrector excessiu pensarà, i s'alegrarà interiorment de ser tan sagaç: «aquí hi ha omissió del verb, i l'omissió del verb es marca amb coma»; però errarà (pensem nosaltres): si corregeix la frase i posa comes on s'omet un verb, caldrà que posi punt i coma per separar cada element de l'enumeració, i haurà variat el ritme, l'agilitat que tenia el fet d'aportar les dades ràpidament, sense unes inflexions que posaran a aquests nombres més èmfasi del que potser els volia donar l'autor. Compareu la versió anterior, més àgil, amb aquesta altra:

(30b) Entre la població catalana, el 33% afirma que només hi mira els informatius; el 25%, les pel·lícules; el 16%, els programes d'entreteniment, i només el 13% reconeix que veu les telenovel·les: això no em lliga amb les dades dels índexs d'audiència.

Podem establir una certa gradació en la possibilitat d'intervenció de l'assessor.

Sense cap pretensió de ser exhaustius, fixem-nos que hi ha textos realment 'd'autor', en què la intervenció de l'assessor hauria de ser mesuradíssima; hi ha textos d'autor que, com que es publiquen en un determinat lloc, permeten un nivell d'intervenció més gran (per exemple, per adaptar el text a les normes de publicació d'una editorial o d'un mitjà de comunicació); hi ha textos signats però que són publicats en raó del càrrec que s'ocupa en una determinada organització (un ban de l'alcalde, o un escrit del conseller, per exemple), en què trobar el grau d'intervenció adequat és especialment delicat; tindrem textos sense signar amb una certa voluntat de creació (alguns textos dels programes de mà d'activitats culturals, d'exposicions, de concerts, etc.), en què tampoc no és fàcil encertar fins a quin punt es pot intervenir, perquè la voluntat de fer un text ric i original es combina amb la necessitat de fer un text fàcil d'interpretar per al gran públic; trobarem textos en què l'autor no té cap voluntat creativa (fet especialment freqüent a l'Administració —l'exemple típic serien les cartes o les circulars d'Hisenda—), en els quals les intervencions poden ser nombroses si s'adrecen a fer més clar, més transparent, el missatge, i, finalment, trobarem textos en què la voluntat d'amagar l'autor és absoluta (les multes, els prospectes, les instruccions d'ús, etc.).

Una mena de textos cada vegada més freqüents en què el compromís entre la 'creació' i la voluntat d'arribar al màxim de públic és especialment delicat són els missatges del camp de la publicitat. En aquest àmbit l'autoria és ben especial, perquè pot haver-hi molt diverses veus 'autores': qui produeix el producte, qui en fa la publicitat, qui en gaudeix els efectes; una persona reconeguda, una persona desconeguda; una veu en *off* o un personatge de ficció; etcètera. I cada una d'aquestes veus autores pot pretendre presentar-se davant del públic amb una imatge molt concreta. Aquí, doncs, serà més necessari que mai adequar la intervenció de l'assessor al tipus d'autor, i evitar la correcció mecànica, uniformadora. Quan l'Ajuntament de Barcelona va publicar un anunci per agrair la col·laboració dels patrocinadors de la restauració del cor de la catedral, ho va fer amb el missatge següent:

(31) Gràcies de tot cor.

¿Hem de dir que, per nosaltres, el missatge estava la mar de bé, i que no calia que cap corrector primfilat situés una coma darrere del *gràcies*, per més que hi fos possible? Hi havia l'evident voluntat de jugar amb l'expressió i, per tant, de presentar l'autor del text (l'Ajuntament) com un autor agraït però capaç de jugar amb els mots, de mantenir un to informal, d'apel·lar a la intel·ligència de qui llegeix el missatge, etc.

Per poder veure quins tipus d'intervencions considerem possibles en els textos amb menys pes de l'autor, remetem com sempre als manuals generals. Ens permetrem fer notar, però, que ni diem que en els textos d'autor no s'hi ha d'intervenir, ni diem que en els textos anònims es pot fer i desfer a plaer. Ara bé, l'autoria no és l'únic aspecte que matisa la intervenció de l'assessor: vegem-ne d'altres.

c) Canal

No ens entretindrem gaire en aquest aspecte, perquè són prou conegudes les diferències que determina l'ús del canal escrit o del canal oral. Ho resumirem dient que el canal escrit permet més fantasia, perquè inclou la possibilitat de relectura. En determinats textos escrits, com els diaris, s'intenta evitar aquesta

relectura, però el fet és que al text escrit hi escau una puntuació, o, si es vol, una sintaxi, més complexa, les possibles dificultats de lectura de la qual, la presència important de signes de puntuació, o l'absència constant de comes de les que els manuals consideren optatives, esdevindran més possibles perquè el lector es podrà entretenir a rellegir el paràgraf i a treure'n l'entrellat. Com haurà de fer el sofert lector d'aquest últim fragment, que hem volgut que serveixi d'exemple de la complexitat que permet el canal escrit. Si algú pretén pronunciar en el canal oral (televisió, ràdio) el mateix fragment, ha de saber que a la cinquena coma ja no el seguirà absolutament ningú, i que al final tots els oients hauran decidit que qui parla és un llauna, o algú que no se l'entén, quan parla, però que tampoc fa falta entendre'l, en realitat.

d) Receptor

L'adequació a l'hipotètic receptor del text també afecta especialment la puntuació (perquè, és clar, afecta la sintaxi del text). Sembla evident que si el text ha de tenir pocs receptors, la puntuació podrà apartar-se més de les solucions 'canòniques'. Un text pot tenir pocs lectors per moltes raons: per raons comercials, perquè és d'ús particular o restringit, etc., i pràcticament totes aquestes raons permeten una puntuació força lliure. També pot tenir pocs lectors perquè es tracta d'un text d'un àmbit molt especialitzat i en un cas com aquest la puntuació pot apartar-se de la normalitat perquè els lectors interpreten fàcilment allò de què s'està tractant, i *no s'ha de* corregir necessàriament. Sovint, adequar una puntuació no estàndard d'un document tècnic pot ser un error greu: un exemple que trobem diàriament són algunes convencions informàtiques, que ens han acostumat a puntuacions com la que trobem en el primer dels dos exemples:

(32a) Per instal·lar el programa, introduïu el disquet a la disquetera, teclegeu «A:(o B:)\setup\install.exe» i seguiu les instruccions del programa. [*amb uns usos dels dos punts, de la barra invertida i del punt que només entenem quan ja hem topat unes quantes vegades amb la informàtica*]

(33a) Aquest fotograma està fet amb un objectiu de 24 mm, a 60/f2. [*la barra inclinada no indica divisió*]

En canvi, un text de gran difusió demana una puntuació més fàcil d'interpretar, que no representi un obstacle a la comprensió —llevat que se'n faci un ús que busqui precisament sorprendre. En els mateixos exemples anteriors, si els publicuéssim en una revista de gran tirada, hi fariem els canvis següents (canvis que, és clar, van més enllà de la puntuació):

(32b) Per instal·lar el programa, introduïu el disquet a la disquetera, teclegeu exactament «A:\setup\install.exe» (o bé «B:\setup\install.exe», segons la lletra que correspongui a la disquetera en el vostre equip) i seguiu les instruccions del programa.

(33b) Aquest fotograma està fet amb un objectiu de 24 mm, a velocitat 1/60 i amb el diafragma a 2.

e) Missatges

Allò que volem dir determina especialment la puntuació. L'expressió de sentiments i emocions pot comportar una puntuació molt personal, transgressora. Per això és tan difícil corregir la puntuació de la poesia, en què, a més, la distribució en versos afegeix una nova mena de pausa (o no). I com que en aquest cas

la temptació serà deixar-ho passar tot, busquem un exemple que nosaltres creiem que s'hauria de corregir (per més poeta que sigui l'autor i per més expressió de sentiments que hi hagi en el missatge):

(34a) La ventada sufocant, m'empeny dia a dia;
camino tan a poc a poc, que el passat se'm desfà,
carregant-me el cor, de basca i rebel·lia.

(34b) La ventada sufocant m'empeny dia a dia;
camino tan a poc a poc, que el passat se'm desfà,
carregant-me el cor de basca i rebel·lia.

En canvi, un missatge informatiu exigeix una puntuació molt clara i hi seran poc adequades les transgressions i les llicències. Només en textos d'aquesta mena, amb una disposició gràfica molt esquemàtica i en coherència amb la resta del text, seria lícit canviar la versió de (35a) per la de (35b) —un canvi que, de vegades, hem vist fer amb massa alegria.

(35a) Hi ha tres opcions: la compra per telèfon, la compra amb targeta i la compra directa a taquilla.

(35b) Hi ha tres opcions:
1. la compra per telèfon
2. la compra amb targeta
3. la compra directa a taquilla

f) Medi

El medi —és a dir, el context no només lingüístic— en què es produeix o es pot produir la comunicació també és determinant. De fet, el medi inclou el tipus d'emissor, de receptor, de missatge i de codi. Per exemple, quan a l'*Ortotipografia* Pujol i Solà escriuen, al final de les recomanacions generals sobre la puntuació, la frase «In dubiis(,) libertas», el medi en què es produeix el missatge (un text adreçat a un determinat tipus de lector, que precisament parla de les possibilitats que ofereix la puntuació, en el qual la ironia és un element important, etc.) omple de sentit aquesta coma posada entre parèntesis. No seria, és clar, un ús que poguéssim esperar en un text normatiu, o en un text d'altres autors, o en un llibre escolar.

Un aspecte en què el medi afecta especialment la puntuació és en els casos en què es pretén evitar l'ambigüitat. Com sabem, la puntuació sovint serveix per evitar l'amfibologia (ho diuen els manuals). Però cal parar compte que el que realment evita més ambigüitats és el context, el medi, els coneixements implícits, els antecedents, els referents d'autor i de lectors, etc. Els manuals poden dir que és ambigua una frase com:

(36a) Poc després(,) de la conferència(,) no se'n recordava ningú.

Però no hi ha cap ambigüitat que la puntuació hagi d'evitar si el context és:

(36b) La manera de comunicar un missatge, per sorprenent que sigui, no en garanteix la retenció. L'altre dia, per exemple, a mitja conferència inaugural del curs, dos espontanis es van enfil·lar a l'escenari i es van anar despullant mentre reclamaven no sé què. El rector i la degana miraven de convèncer-los que baixessin però van acabar tots a mastegots. ¿I què reclamaven, aquell parell? *Poc després de la conferència no se'n recordava ningú.*

El missatge de l'exemple anterior es pot interpretar correctament sense que l'assessor hi hagi hagut d'intervenir forçosament: que hi intervingui o no dependrà d'altres factors com els que ja hem anat veient (l'autoria, el canal, el tipus de text de què es tracti, etc.).

En un text periodístic, en canvi, en què convé garantir al màxim que el text s'entén a la primera lectura, seria adequat convertir (37a) en (37b) —sobretot, llegiu les dues frases en aquest ordre.

(37a) Mentre es feia la votació va començar a córrer el rumor de l'arrest imminent de Silvio Berlusconi i els parlamentaris de Forza Italia van començar a escriure l'executiu.

Com deveu haver vist, a (37a) una primera lectura coordina «Silvio Berlusconi i els parlamentaris de Forza Italia», cosa que s'evita amb la puntuació de (37b).

(37b) Mentre es feia la votació va començar a córrer el rumor de l'arrest imminent de Silvio Berlusconi, i els parlamentaris de Forza Italia van començar a escriure l'executiu.

Acabem recollint les idees bàsiques que es desprenen de les dues parts d'aquest article.

Per acabar

Pel que fa a la primera, podem concloure, d'una banda, que alguns dels casos que hem vist demanen una puntuació concreta, i que el corrector ha de comprovar si ha estat aplicada adequadament als textos que revisa; i de l'altra, que en altres casos hi ha més d'una puntuació possible, i que per tant hem de considerar que l'autor hi volia posar precisament la que trobem en el text, i no qualsevol altra que hi vagi bé, per molt que ens agradi més.

A la segona part hem vist com, més enllà d'aquests aspectes netament lingüístics, en la correcció de la puntuació (i en qualsevol correcció) convé tenir en compte altres aspectes que es relacionen amb les característiques de l'autor del text, del canal de transmissió del missatge, del contingut que es transmet, del receptor i del medi en què es produeix la comunicació. Menystenir les diferències que aquests aspectes determinen en la correcció és tan poc professional com descuidar-se de corregir un *perquè* sense accent, o potser menys.

MARÍ, I. «La determinació». *Com/Ensenyar Català als Adults*. Suplement 8, «A l'entorn de la gramàtica textual». Barcelona: Departament de Cultura, 1991, p. 55-58.

Bibliografia

MESTRES, J. M.; COSTA, J.; OLIVA, M.; FITÉ, R. *Manual d'estil. La redacció i l'edició de textos*. Vic: Eumo; Barcelona: Universitat de Barcelona; Universitat Pompeu Fabra; Associació de Mestres Rosa Sensat, 1995.

PAYRATÓ, LL. *De professió, lingüista. Panorama de la lingüística aplicada*. Barcelona: Empúries, 1997.

PUJOL, J. M.; SOLÀ, J. *Ortotipografia. Manual de l'autor, l'autoeditor i el dissenyador gràfic*. Barcelona: Columna, 1995.

SOLÀ, J. *Sintaxi normativa: estat de la qüestió*. Barcelona: Empúries, 1994.

SOLÀ, J.; PUJOL, J. M. *Tractat de puntuació*. Barcelona: Columna, 1989.

Notes

1. Volem agrair molt sincerament a Joan Solà i Josep M. Pujol les observacions que ens han fet a una primera versió del text, que sens dubte han contribuït molt a millorar-lo.
La conferència de Barcelona fou enregistrada en vídeo, i està a disposició de qui hi estigui interessat a la Unitat d'Audiovisuals de la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya.
2. Vegeu PUJOL; SOLÀ (1995), p. 8-18.
3. Vegeu PUJOL; SOLÀ (1995), p. 18-22 i MESTRES *et al.* (1995), p. 158-162 i 167, per a una exposició detallada sobre incisos i falsos incisos.
4. La discussió sobre els factors que fan que hi hagi duplicació pronominal en casos com el d'aquest exemple i altres de similars seria molt complexa i s'allunyaria de l'objectiu d'aquest article (vegeu SOLÀ, 1994, p. 235-263).
5. A MARÍ (1991) trobareu una exposició dels diversos recursos lingüístics que utilitzem per marcar un element nominal com a determinat.
6. Vegeu MARÍ (1991).
7. En canvi, van sense coma casos com els següents: *el president Pujol, l'alcalde Maragall, l'alcalde Nadal, el rei Joan Carles*. Si ens hi fixem, només apareixen fent referència a persones que fa un cert temps que ocupen un càrrec o una categoria similar (de moment, a Barcelona encara no se sent dir *l'alcalde Clos*) i que apareixen molt sovint als mitjans de comunicació. En certa manera, l'aparició del nom propi es pot considerar redundant, a partir d'un ús antonomàsic del genèric: *el president ♦ el president Pujol, l'alcalde ♦ l'alcalde Maragall, l'alcalde ♦ l'alcalde Nadal, el rei ♦ el rei Joan Carles*.
8. Fem notar l'existència de locucions com ara «avui dilluns», «demà dimarts», «ahir diumenge» (i en canvi, «demà passat, dimecres» i «abans-d'ahir, dissabte»).
9. PUJOL; SOLÀ (1995), p. 33. De fet, ja ho trobem plantejat abans a SOLÀ (1994), p. 113-121.
10. Adaptem lliurement l'esquema seguint PAYRATÓ (1997), p. 41-54.

